

BATI DÜNYA EGEMENLİĞİ VE UYGARLIK KRİZİ

Ali Öztürk

Özet: Batı kendi krizleriyle baş etme yöntemlerini evrenselleştirerek risklerini azaltmayı başarmakla birlikte mücadele ettiği diğer uygarlıkları da kendi merkezinde dönüştürme girdabına sokmayı başarmıştır. Bu bağlamda Batı tarihsel olarak krizler ekseninde yenilenmeyi bir sıçrama var sayımına dayandırmıştır. Ancak son dönemde Batı sorunlarıyla baş etme konusunda ve dünya egemenliğini felsefi manada meşrulaştıran gelişimsel teorik akla dair çıkmazlar içindedir. Bu çalışmada Batı merkeziliğin yaşadığı bu yeni kriz biçiminin “teorik iflasa” yol açıp açmadığı irdelenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kriz, Batı, Uygarlık, Egemenlik.

Western World Domination and Crisis of Civilization

Abstract: West enlarged its power to direct world politics and shift to the axis on the systematic and paradigmatic axis. It dealt with its crises with a globalised methodology so that successfully decreased negative outcomes of crises while taking other rival civilisations into its own powercenter. In this context, west applied and used crises axis as an instrument of the renewal and thus in its crisis axis is historically depended to the jumping assumption. This study investigates whether or not a new type of the internal crises of west orientated world lead the theoretic collapse of western myth or world view.

Keyword: Crisis, West, Civilization, Domination

B eşeri faaliyetin kompleks çatı formu olan uygarlıklar ana belirleyenleriyle anlaşılırken birçok bilinmeyen müdahil figürleri yüzünden çok yönlü krizlerle yüzleşebilirler. Bir uygarlığın en paradoksal durumu belirlenimlerinin rafine ancak karmaşık dinamiğinin belirsizlikle mündemiç olmasıdır. Bu da bir uygarlığın tanınmasını kolay kılarken, korunmasını zorlaştırır. Kimi zaman bir uygarlığın belirlenimlerinin kolaylaması ömrünün de kısalması anlamına gelebilmektedir. Çünkü onları kısa zamanda güçlü kılan kimi indirgemeci bağlamsal söylemleri insanın çok yönlü -belki de- cılız dinamiği karşısında bağdaşımsız zerrelere dönüşebilir. Bu yüzden “büyük aydınlanma miti” son kertede Batı’yı büyük karadeliklerin çekim gücünün yörüngesine salmış durumdadır.

Modern dünya görüşü, Batı’nın üstünlüğünü nesnel koşullardan yukarıya taşıyarak ona felsefi ve bilimsel bir meşruluk kazandırmıştır. Böylece Batı di-

ğer uygarlıklarla girdiği ilişki ve mücadelede sadece silah, teknoloji ve ekonomik üstünlüğüne dayanarak yol almamış, belki de bunlardan çok daha güçlü bir argüman olan bir dünya görüşü tasarımıyla parlak bir dönem yaşamıştır.¹

Batı dünya siyasetine yön verme gücünü sistematik bir paradigma ekseninde geliştirmiştir. Kendi krizleriyle baş etme yöntemlerini evrenselleştirerek risklerini azaltmayı başarmakla birlikte mücadele ettiği diğer uygarlıkları da kendi merkezinde dönüştürme girdabına sokmayı başarmıştır. Bu bağlamda Batı tarihsel olarak krizler ekseninde yenilenmeyi bir sıçrama varsayımına dayandırmıştır. Nitekim yapısal sorunlarını aşmanın yolunu, dünya egemenliği iddiasında önüne çıkan açmazları dönüştürme becerisine bağlamıştır.

Ancak son dönemde Batı sorunlarıyla baş etme konusunda ve dünya egemenliğini felsefi manada meşrulaştıran gelişimsel teorik akla dair çıkmazlar içindedir. Bu bağlamda da krizlerin dönüştürdüğü yeni iddialar üretmek yerine teorilerini kendi tabii sınırlarına çekmek kartını kullanmaktadır. Böylece krizlerle mücadele eden bir uygarlıktan, en hafif iddiayla “teorik krize” tutulmuş bir uygarlık aşamasına ulaşmıştır.

Uygarlık ve Kriz

Kriz konseptini sırasıyla Mısır, Hitit, Çin, Hint, Yahudi, Yunan, Ortaçağ, İbn-i Haldun özelinde Arap-İslam dünyası ve nihayetinde modern sürecin önemli bir itici gücü olarak belirleyen Sorokin,² kriz olgusuyla uygarlıkların gelişimi arasında özel bir bağ olduğuna inanır. Batı uygarlığı söz konusu olduğunda kriz kavramının paradigmasal bir içerik kazandığı görülmektedir. Ancak Batı dışı toplumlar açısından bu tamamen böyle değildir.

Doğu toplumlarında kriz olgusu tam anlamıyla teknik bir kavram olarak bile anlaşılmaz. Toplumsal hayatı bu türden bir paradigma üzerinden okuması da farklıdır. Bu duruma karşılık gelecek kavramlar daha çok; felaket, çöküntü, dağılma, yenilme ve nihayet ölme olarak anlaşılır. Nitekim kendisinden çok sonra doğan sosyolojik doktrinlere öncülük eden Doğulu bilgin İbn-i Haldun’un asabiyet döngüsünde de krizden bir dönüşüm elde etme durumu öne çıkmaz, tam aksine asabiyeğe bağlı olarak doğup büyüyen siya-

¹ Ali Öztürk, *Batı Merkeziliğinin Yapısal Sorunları ve Kriz*, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul, 2010.

² Pitirim Sorokin, *Bir Bunalım Çağında Toplum Felsefeleri*, Çev. Mete Tunçay, Göçebe Yayınları, İstanbul, 1997, s. 13-20.

sal yapılanma çeşitli sebeplere dayalı çözümlerle ömrünü tamamlayarak tarih sahnesinden çekilir:³

Çünkü Doğulu bilinç dönem dönem tepkisel olsa da diyalektik değildir. O daha çok güvenilir bir iddianın ayrıntısallaştırılan dinamiğiyle uygarlığı derinleştirir. Fakat burada bir ayrıntıyı özellikle dikkate almak gerekmektedir. Doğulu bilinçte sosyal yaşamın ilkeleri siyasal alanın sınırlarından özellikle uzak tutulmuştur. Bu manada gerçekte gelenek ve değerlere dayalı olarak bir toplumsal süreğenlik zımnen tartışmasız kabul görmüş gibidir. Kısacası birbirine benzeyen siyasal yapılar tarihseldir. Fakat sosyolojik yapı daha çok tarih üstü görülmüş gibidir. Sosyal yapı daha kadim paradigmlar, din, gelenek, vakıf, fıkıh, mezhep, değerler gibi veri tabanları üzerinden kabul görmüştür. Bu yüzden de siyasal alan oldukça gergin bir alandır. Buna karşılık sosyolojik alan çok daha dingin ve çok daha esnek bir alandır. Bu bağlamda geçmişten günümüze Doğu-İslam toplumları gerçekte sosyolojik manada Batılı toplumlardan çok daha heterojen ve çok daha hoşgörülü olmayı uzun süreler başarabilmişlerdir.

Batı ise sosyolojik heterojenlikle derin bağlara sahip olmamakla birlikte özellikle demokrasi kültürünün gelişmesiyle Doğu'ya nazaran siyasal alanda görece bir dinginlik yakalamayı başarmıştır. Bu yüzden Doğulu bilinç genel olarak toplumu tarih konusu yapmaz. Nitekim bu yüzden tarih deyince Doğu'da akla gelen siyasal tarih bilincidir.

Bu yaklaşım tarih algısıyla yakından ilgili bir durumdur. Bu yüzden de daha çok Doğu'da siyasi tarih, Batı'da ise sosyal tarih gelişmiştir. Ya da daha doğru ifadeyle Batı'da gelişen siyasi tarih daha geniş bir sosyal tarih kurgusu, algısı ve bilgisi üzerine yükselir. Gerçekte Doğu kültürel manada bütünlüklü bir tarih bilincine sahip olsa da bilimsel temelde siyasi indirgemeci tarih ile kesintili ve politik anlamaya dayalı tarihsel anlayışı öne çıkarmıştır. Bu bağlamda da ilginç bir durum açığa çıkmaktadır. O da pratik manada dikey ve yatay olarak etkileşime ve değişime dayalı bir tarihe sahip olmasına rağmen teorik olarak indirgemeci bir sosyolojik algı doğmuştur.

Bu yaklaşım I. Dünya Savaşından sonra Doğu'da nasıl bu kadar çok devletçiğin türediğini anlamamıza yardımcı oluyor. Çünkü tarihsel kodlarımızda olmamasına rağmen katı ve parçalanmış bir ulusalcılığın Doğu'da zemin bulması gerçekte Batılı manada bir karşılık değildir. Eğer öyle olsaydı 20'den çok Arap ülkesinden bahsetmemiz mümkün olmayacaktı. Bu sınırlar küçük çıkar grubu devletçikleri biçimde paraf edilmiş olarak tanımlanabilir. Ama

³ Sezgin Kızılcıkel, *Sosyoloji Teorileri I*, Emre Yayınları, Konya, 1994, s. 53-54.

kaynağını Batı'daki gelişmelerden aldığı da aşıkardır. Buna karşılık onu besleyen ikircikli bir tarih algısına (bilimsel olarak siyasi, yapısal olarak ise tüm-cü) sahip olması da önemli bir etkidir.

Bu yüzden özellikle son yüzyılda komşu algısı ve iç belirlenimler aşırı ve sanal siyasallaşmış kodlamalarla okunarak oyunun her an bozulması engellenmeye çalışılmıştır. Nitekim Doğu'da son yüzyıldır gelişen sosyolojik yaklaşımların Doğu-İslam toplumlarını siyasa-sosyolojisiyle tanımlamaya çalışmaları gerçeklerden çok uzak ve aynı zamanda her alanda sancılanmaya açık belirlenimler olarak ortaya çıkmaktadır. Bu metodoloji gerek baskın yaklaşımları gerekse muhalif yaklaşımları içinden çıkılmaz söylemler üretmesine neden olmaktadır. Gerçekte örneğin ülkemizdeki gelişmelerin hiç kimse-nin istediği gibi olmamasının belli ölçüde spontane olmasının altındaki en temel nedenlerden birisi de bu yaklaşımların kurgu ve hareket noktalarının dinamik gerçeğin çok uzağında olmasından kaynaklanmaktadır.

Tüm bunlarla birlikte Doğu makro ve siyasal krizlerinin anlaşılmasını zorlaştıran kendine özgü bir bilinç geliştirmiştir. Doğulu bilinç davranış belirlenimlerini bazı kriterlerle limitize etmekle birlikte makro düzlemde temel kavramlarını esnek, kısmen belirsiz ve ahlaki meşruluk ihtiyacı ekseninde çerçevelemiştir. Doğulu tipolojinin hayatın olgusal sınırlanamazlığının veya çok seçenekliliğinin sezgisiyle yaklaşmasından kaynaklanmaktadır. Seçenekleri (gerçekte buraya seçenek kavramı da uymuyor çünkü seçenek kavramı dahi bir ölçüde ölçülebilirlik zeminine taşıma insiyakından kaynaklanmaktadır) bol ve karmaşık bir hayatı garanti altına almanın yolu söz konusu olgunun kavramsal oluşumuna ahlaki bir umut yükleme ihtiyacını gündeme getirir. Örneğin "fayda" kavramı yerine "hayır" kavramına ihtiyaç duyması olgusal durumun tüm seçenek ve süreçlerine tamamen vakıf olunamayacağına dair yaklaşımın temkinlilik ve psikik hazırlıkla en somut olgunun geniş resimdeki durduğu noktanın, olası, "kritike" edilemez "kaotiğine" niyetlilik esaslı mevzilenme durumuna işaret etmektedir.

Batılı böyle bir bilinci asla kabul etmez. Evrim dediği şey de büyük ölçüde "kritike" edilemez şeylerin dönemsel tedahülü olduğundan hareketle anlaşılır ve mutlaka tüm durumu tanımlayıcı evrensel (total) modeller üzerinden yürütülür. Modele uymayan realiteler de mutlaka teori içinde manipüle edilerek okunur. Bu durumda çoğu kez "teori ispatı olduğu şeyi üretiyor".⁴ Gerçeklik teori üzerinden algılanıyor ya da teoriye uygun hale getiriliyor. Bu önemli bir gelişmedir; örneğin, Doğu'da gelişen batılılaşma hareketlerinin

⁴ Ali Öztürk, *İmajoloji*, Edim Yayınları, İstanbul, 2008, s. 206.

gerçeği teoriye uydurmalarına dair çalışmaları derin uçurumdan ötürü oldukça derin sancılara neden olmuştur.

Modern Batı Uygarlığı ve Kriz Paradigması

Sosyolojik evrimin temelinde insanın doğadan kopuş ile kendi gölgesi-ni doğaya çizerek insan eliyle⁵ değişimi yaratmanın ve tasarlanabilir, dolayısıyla riskleri azaltılmış bir hayat talebinin rolü çok büyüktür. Bilimsel düşüncenin en doğal itkisi bilmek⁶ ve dolayısıyla anlamak, Wittgenstein'in söylediği gibi önünü görmektir. Bu yüzden tüm bu bağlamdan sosyolojiye geçişi meşrulaştıracak bir yorumla Bauman, toplumsal örgütlenmenin büyük bir kısmının belirsizlikle mücadele için geliştirilmiş sistematikler olarak belirler.⁷ Modern döneme geldiğimizde doğanın ve tanrının insan için ördüğü meşakkatli⁸ yolun insan eliyle değiştirilerek mükemmel sistematiklere yolculuk hedeflenmekteydi.

Modernitenin iddiasına göre insan, tanrıdan koparak kendi kaderini; doğaya hükmederek de dünyanın kaderini belirleyecek donanıma sahip bir varlıktır. Böylece başına gelenlerle mücadele edebilecek iradeye, onları kendi lehine dönüştürebilecek akla sahiptir. Aklını kendisi kullanma cesareti gösterecektir.⁹ İlahiye kolektif akılla özgürlüğü¹⁰ ve dünyayı dönüştürüp kendi yaşam alanlarını yine kendi türü açısından en ergonomik bir noktaya taşıyarak sürekli gelişen bir tür olma özelliğini ortaya koyacaktır. Terbiye edilmiş bir doğa ve terbiye edilmiş bir dünya. Nitekim modern dünya görüşünün pratik temellerini yaratabilmiş dört yüz yıllık maceranın baş aktörü burjuva, Marx'ın ifadeyle; kendi imgesinden yeni bir dünya yaratmayı başarmıştı.¹¹

Fakat beklenen cennet yeni bir krize yelken açmıştır. Öncelikle kapitalizmin kendisi başlı başına kriz sebebi olarak¹² büyük tartışmalara neden

⁵ Aliya İzzetbegovic, *Islam Between East and West*, USA, Reprint, 1994, s. 7-9.

⁶ Aristoteles, *Metafizik*, Çev. Ahmet Arslan, Sosyal Yayınları, İstanbul, 1996, s. 75.

⁷ Zygmunt Bauman, *Modernlik ve Müphemlik*, Çev. İsmail Türkmen, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2003, s. 79.

⁸ Ahmet Çiğdem, *Bir İmkan Olarak Modernite*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1997, s. 55.

⁹ Levent Köker, *Demokrasi Üzerine Yazılar*, İmge Kitabevi, Ankara, 1992, s. 156.

¹⁰ Zygmunt Bauman, *Siyaset Arayışı*, Çev. Tuncay Birkan, Metis Yayınları, İstanbul, 1999, s. 15.

¹¹ Karl Marx, Friedrich Engels, *Komünist Parti Manifestosu*, Çev. Mahmut İlhan Erdost, Sol Yayınları, Ankara, 1997, s. 15.

¹² Immanuelle Wallerstein, *Geçiş Olarak Bunalım, Genel Bunalım Dinamikleri*, Çev. F. Akar, Belge Yayınları, İstanbul, 1984, s. 15.

oldu. Ayrıca doğadan kopuş, bilinç (bilim) parçalanmışlığını da doğurdu. Nitekim Kant'ın fenomenolojinin de habercisi olarak tespit ettiği doğada gerçekte mekan ve zamanın olmayışı¹³ savına karşılık; bilimin herhangi bir nesnesi farklı disiplinlerde farklı anlamlar ifade edecek¹⁴ düzeyde bir anlam çoğalması ve anlam indirgemesi yaratılmıştır. Kuşkusuz anlam çoğalmasının uygarlığın derinleşmesiyle ilgili olduğu savlanabilir. Ancak bu durum modernitenin hedeflediği iddia bakımından uzun süreçlerde yeni krizlerin doğmasına neden oldu.

Bilinç çatışması Batı açısından önemli bir veri tabanıdır. Bu manada kriz başlangıçta insanın doğayla ve kendisiyle olan ilişkisinden kaynaklık bulurken, tarihsel süreçte kısmen fakat modern dönemde baskın olmak kaydıyla insanın kendi yarattığı doğa ile yaşadığı bir krizi gündeme getirmektedir. Doğayla ve kendisiyle baş etmeye çalışan insan üçüncü bir yol olarak da kendi yarattığı ve ürettikleriyle üstelik parçalanmış bir bilinç üzerinden bir kriz ilişkisine girmiştir.¹⁵

Burada eskiyle yeni arasındaki temel ayrım, doğaya yönelerek onu anlamaya ve kazanmaya çalışan yarı-rasyonel ve yarı-sezgisel bilinçten; doğayı bilen ve ona hükmeden mutlak rasyonel davranışa ihtiraslı bir sezgiyle yönelmektir. Nitekim aydınlanmayla dünya gizlerinden arındırılacaktı.¹⁶ Böylece etkilenen ve şekillenen varlık olmaktan, etkileyen ve şekillendiren varlık olmaya doğru bir evrim gerçekleşecekti. Bu da dışarıdan gelen risklerin azaltılarak yaşam kaynağının ele geçirilmesi imkânını doğuracaktır. Batı aydınlanma, sanayileşme ve Fransız Devrimi'yle bunu sağladı. Amin'in ifadesiyle tüm dünyaya da var olanların en iyisi olan Batı'yı takip etmesi gerektiğini telkin etti.¹⁷

Nitekim uygarlığını garantiye almanın yolunu ise kendi dışında kalanları kendisine doğru çekmesiyle mümkün gördü. Nihayetinde burada pasif uygarlıklar ile aktif uygarlıkların ilişkisi gündeme gelmektedir.¹⁸ Ancak son dönem gelişmeler Batı'nın bu pozisyonunu sarsacak gelişmelerle doludur.

¹³ Manfred Baum, "Kant ve Saf Aklın Eleştirisi", Çev. Nafer Ermiş, *Cogito*, Sayı: 41-42, Yapı Kredi Yay., İstanbul, 2005, s. 52.

¹⁴ Edward Carpenter, *Batı Uygarlığının Krizi*, Çev. Orhan Düz, Külliyyat Yayınları, 2008, s. 73.

¹⁵ Ali Öztürk, *İmajoloji*, Edim Yayınları, İstanbul, 2008, s. 20-21.

¹⁶ Max Horkheimer ve T.W. Adorno, *Aydınlanmanın Diyalektiği*, Çev. O. Özügöl, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 1995, s. 19.

¹⁷ Samir Amir, *Avrupa Merkezilik: Bir İdeolojinin Eleştirisi*, Çev. Mehmet Sert, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1993, s. 25.

¹⁸ H. Mustafa Açıköz, *İletişim Felsefesine Giriş*, Birey Yayınları, İstanbul, 2003, s. 5-7.

Gerek “küreselleşme” gerekse “postmodern” dönem her ne kadar da kısa sürede Batı’nın lehine görünseler de bunu takiben doğmuş “tarihin sonu” ve “medeniyetler çatışması” gibi irrite tezler bir tesadüf değildir. Bu bağlamda Batı ilk kez sıçrama etkisinden yoksun bir krizin eşiğindedir.

Batılı düşüncenin kadim geleneğinde kriz olgusu beşeri plan ve üretimin gerekçesi sayılmışsa da özellikle modern dönemin başlangıcında bu olguya son derece önemli bir rol yüklendi. Çünkü Batı için mutlak bir “altın çağ” (asr-ı saadet ya da mutlu dönem) yoktur. Sürekli gelişme ve belki umudu canlı kılmak için ütopyalar vardır. “Mutluluk gelecektir”. Evrim denen şey dönemsel krizler içerse de büyük ölçüde mitolojiyle başlayıp dünya cennetiyle tamamlanan bir süreçtir. Bu iki romantik kesitin arasını son çırpıda akıl ve bilimle tamamlamak modern dünya görüşüne nasip olmuştur. Ancak bu tasavvura karşılık işlerin istediği gibi gittiğini iddia etmek güçtür. Batılıların da çok net farkında olarak ifade ettikleri gibi dünyanın en büyük iki kanlı savaşına sebep oldular. Çevrecilerin de belirttiği gibi hükmettiğimiz doğa kendi türümüzün eliyle türümüze umutsuz bir gelecek vaat ediyor.¹⁹ Şimdiyse bu ve benzeri sorunları göğüsleyecek tümcü teorilerden yoksun Batı’nın irrasyonel arayışları Batı’nın iç tutarlılığını sarsmaktadır. Kısacası cennet soğudukça, mitolojiler ısınmaya başlamıştır.

Batı Dünya Egemenliğinin Yeni Krizi

Bauman, “düzen ve kaos” başlığı altında topladığı belirlenimlerinde pre-modern dönemde Batı için sosyal farklılıkları doğal ve tanrısal olarak algılandığı için bir kaos vesilesi olarak görülemediği iddiasında bulunmaktadır. Ona göre modern dönem, doğa ile toplumsal olanın ayrımını tasnif eden yanıyla, kaostan kurtulmanın bilinçli bir çabayla mümkün olacağı bilincinin geliştiği dönemi ifade etmektedir. Ne zamanki bu bilinç şeyleri düzenlemekte yetersizliğe düşeceği inancıyla sarsılırsa o zaman kaos oluşmaya başlar demektir.²⁰

Batı tarihi açısından kriz ve kaos hep olagelmıştır. Hatta öyle ki bu Batı için neredeyse yapısal bir sorundur. Peki Batı en azından Doğu gibi göreceli bir dinginliğe kavuşmak istemiş midir? Bu sorunun cevabı kuşkusuz evettir. Eğer öyle olmasaydı Platon’dan günümüze büyük düşünürler eliyle sürekli ütopyalar senarize edilir miydi? O “dingin ada” hep vardır.

¹⁹ Cindi Katz, “Çöken Göğün Altında: Kıyametçi Çevrecilik ve Doğanın Üretimi”, *Cogito*, Sayı: 27, 2001, s. 68.

²⁰ Zygmunt, Bauman, *Sosyolojik Düşünmek*, Çev. Abdullah Yılmaz, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, s. 197-203.

Ancak ne var ki o tasarımlar bile başka bir krize en azından “faşizme” yol açacak kadar indirgemeci başat krizlere yol açmıştır. Nitekim Batı’da gelişen birçok sosyal facianın bu ütopyalardan etkilendiği açıktır. Batı’nın cennet tasavvuru bile bir süre sonra cehennemi andırabilmektedir. Bu kısırdöngünün sebebiyse Batı dünya egemenliği sayılıtları üzerine kurulmuş bir çözümden dayanak almasından kaynaklanmaktadır. Batılı bilinç dünyayı ele geçirme üzerine kurgulanmıştır. Çocuklar için hazırlanmış çocuk kitaplarında ve çizgi filmlerde dahi en çok öne çıkan temanın dünyayı ele geçirme ve bundan doğan büyük kaos senaryoları adeta ontik bir zorunluluk cinsinden yansıtılmaktadır. Gerçekte bu bilinç Batı’ya çok şey kazandırmakla birlikte öncelikle Batı-dışı toplumlara ve sonrada tüm dünyaya çok şey kaybettirmektedir. Batılılar da bunun fazlasıyla farkındadırlar ancak Batı gerçekte hiçbir şeyinden vazgeçmeden değişimi arzulamaktadır. Bu çözümler dönemsel olarak birtakım çıkışlar öngörse de sonuçta Batı’nın daha büyük çalkantılarla yüzleşmesine neden olmaktadır.

Batı’nın yaşadığı tüm bu krizler, kurduğu uygarlıklara kaynaklık eden dünya egemenliğini ele geçirme çabasıyla yakından ilgilidir. Batı’nın dünya egemenliğini ele geçirme çabası kadim bir geçmişe dayanır. Özellikle Doğu-Batı ilişkisi bu egemenlik mücadelesinin bir sonucu olarak şekillenmiştir. Sezere göre bu mücadele 3 temel evreyle tanımlanabilir:²¹

- a. Uygarlık-Barbarlık,
- b. Hilal-Salip,
- c. İktisadi Ölçütler

Her iki uygarlık da çeşitli nedenlerle birbirini barbar kendilerini ise uygar olarak tanımlamaktadırlar. Buna karşılık savundukları dinler temelde evrensel söyleme sahip olsa da bu çatışmaya yardımcı oldukları tarihsel süreçte gözlenmektedir. Ayrıca günümüzde öne çıkan zenginliklerin değerlendirilmesi ve yönlendirilmesiyle elde edilmek istenen mutlak üstünlüğün Batı lehine ele geçirilmesidir. Batı’nın yeni yayılmacı argümanı modernleşme²² kuramlarıyla güç bulmuştur. Yani Doğu fiziki olarak ele geçirilememiş ancak egemenlik altına alınmıştır. Ancak bu ayrışmayı azaltmamış aksine derinleştirmiştir.

²¹ Baykan Sezer, “Tarihte Doğu-Batı Çatışması: Ders Notları 1996-1997”, *Sosyoloji Yıllığı Kitap 12: Tarihte Doğu Batı Çatışması*, Yay. Haz. Ertan Eğribel ve Ufuk Özcan, Kızılelma Yayıncılık, İstanbul, 2005, s. 49-65.

²² Baykan Sezer, “Çağdaşlaşma: Batı Dünya Egemenliğinin Günümüzdeki Tasası”, *Sosyoloji Yıllığı Kitap: 12, Tarihte Doğu Batı Çatışması*, Yay. Haz. Ertan Eğribel ve Ufuk Özcan, Kızılelma Yayıncılık, İstanbul, 2005, s. 379.

Fakat modern dünya görüşünün gücünü kaybetmeye başlamasıyla birlikte Batı yeni bir krizle yüz yüzedir. Batı dünya egemenliğinin değişmezliğini ifade eden ABD önderliğindeki küreselleşme ile farklılıkların mutlaklaştırılması, Batı uygarlığının biricikliği teziyle birlikte, gündeme getirilmektedir. Yeni bir aşama öngörülmeden toplumlar arası ve toplum içi çelişkiler uzlaşmaz ve sürgit bir çatışma biçimi almıştır. Bu nedenle yenedünya düzeni, “yenedünya düzensizliği” olarak da tanımlanmaktadır. “Kaos” sadece yenedünya düzenini değil, bütünsel dünya görüşlerinden dünya anlamında yeni bilim/toplum bilimleri anlayışını da belirtmektedir.²³

Bu yeni süreç Batı Uygarlığının gelişimini yeni bir bağlama taşısa da onu ve tüm dünyayı derin bir krizle yüzleştirmektedir. Bu bağlamda öncelikle Batı merkezçiliğinin iflasına mündemiç bir süreci tetiklediği son dönemlerde büyük bir kaygıyla anlaşılmaya başlamıştır. Daha önce kriz paradigmasıyla yol bulan Batı için bu yol görüldüğü kadar kolay değildir. Nitekim Bauman kriz teorilerinden kurtulmamız gerektiğini bunun için de insanın “oluş hikayesi”ni fayda merkezli kısırdöngüsüne düşmeden yeniden teorize edecek yaklaşımlara ihtiyaç duyulduğunu belirtmektedir.²⁴ Fakat binlerce yıldır insan oluşunu biraz romantik ve agresif bir ifadeyle; terorize eden bir uygarlığın yeni bir teorizasyona geçeceğine dair bir emare bulunmamaktadır. Aksine “toplumsalın” dibi görünemez bir çöküşün eşiğinde olduğu iddia edilmektedir.²⁵

Gelecekte Batı ve Batı-dışı Uygarlıkların İmkanları

Siyasi, askeri ve teknolojik olarak Batı üstünlüğünü sürdürmektedir. Batı büyük krizlerle karşılaşsa da spekülatif finansı, ileri silah sanayini ve gelişmiş teknolojiyi elde tutmaya gayret ediyor. Bir uygarlığı bunlarla ilelebet yaşatmak zor görünse de şimdilik bir egemenlik ilişkisi üretmeye devam ettiği tartışılmazdır. Fakat “Batı-merkezçiliği” ciddi manada zedelenmiştir. Kutsal modern İncil, Protestan saldırıya uğrayarak partiküler işlev üstlenmektedir.

Çünkü Batı indirgemeci de olsa eskisi gibi tümücü çıkışlar bulamamaktadır. Üstelik geliştirmiş olduğu makro teoriler yoğun saldırılar karşısında yor-

²³ Ertan Eğribel ve Ufuk Özcan, “18. Kitap İçin: Türkiye’de Toplum Bilimlerinin Gelişimi Üzerine Bir Bilanço Gerekliliği”, *Türkiye’de Toplum Bilimlerinin Gelişimi I*, Kitabevi Yay., İstanbul, 2009, s. 6.

²⁴ Bauman, *Siyaset Arayışı*, s. 161-162.

²⁵ Jean Baudrillard, *Sessiz Yığınların Gölgesinde -Toplumsalın Sonu*, Çev. Oğuz Adanır, Doğu-Batı Yay., Ankara, 2003, s. 51.

gun düşmüştür. Ayrıca bu teoriler testlerden geçer not almamıştır. Bu yüzden daha çok işlevsel mikro teoriler türemiştir. Pratikte de bu böyle, yeni toplumsal hareketler parçacı, tekçi, pratik ve çelişkili derinleşmeler üreterek bir anlamda da alışkanlıkların sürdürülmesi üzerinden hayat bulmaya çalışıyor. Batı kaybettiği teorik güç nedeniyle, konjonktürel olarak gelgitler yaşasa da, sahip olduğu araçları kontrolsüz ve hırçın kullanmaya yönelmiştir. Aynı zamanda içeriden dışarıya doğru yaygınlaştırmak istediği krizler, dışarıdan içeriye doğru bir ivme kazanmıştır. Bu da dışarıya karşı hırçın ve kapalı içerde radikal ve ötekileştirici bir yapı üretmesine neden olmaktadır. Ayrıca Batı yüz yıllardır kendi lehine belirlediği ve kurumsallaştırdığı temel ilkelere de oldukça özensiz davranmaya başlamıştır. Bu da onun iç tutarlılığını bozmakta, gelişen diğer dünyadaki teknik ve manevi rolünün gücünü azaltmaktadır.

Tüm bunlara rağmen Batı'nın kısa sürede çökeceğini söylemek oldukça iddialı olur. Ancak yükseliş yavaşlamış, düşüşü hızlanmıştır. Özellikle dünyaya vaaz edeceği naslar büyük prestij kaybına uğramıştır. Batı artık her zamankinden daha çok Batı-dışına mahkûm hale gelmektedir. Dünyanın geri kalanında çeşitli arayışlar vardır. Ama bunlar da henüz bir öncülük oluşturmak açısından yeterli değildir. Bilindiği üzere Batı kendi dışındakileri belirlemekle ün kazanmıştır. Ne var ki, onun geleceğinin başkalarının elinde olması tarihin en önemli cilvesidir. Burada temel bir sorun var; Batı dışında Batı'yı değiştirecek, muhalif, dönüştürücü bir makro eylem planından ve bunu üstlenecek seçkin bilinç öznelere bugün için yetkin bir manada bahsetmek henüz güçtür.

Doğu söz konusu olduğunda Hint-Çin havzası birtakım atılımlar geliştirmekle birlikte alternatif bir uygarlık olmaktan yoksun görünmektedir. Daha çok Batı'nın teknolojileri üzerinden acımasız bir gelişme göstermektedirler. Fakat bu onların bu blokta yer almasına engel değildir. Arap dünyası -son gelişmeleri yeniden yorumlamak kaydıyla- uzun zamandır romantik bir duşanlıkla malul durumdadır. Ancak mistik ve taltif edilmiş bir rol ile bu sürece dahil olabilir. İran-Pakistan-Afganistan hattı Batı karşıtı kapalı bir modele sahiptir. Bu onların felsefi ve sanatsal birikimlerinin oluşmasına engel oluşturmadıkça gelecekte bu sürece dahil olmaları bakımından olumlu bir role sahip olma imkanı tanımaktadır. Türkiye ve ardıllarına gelince, çok çeşitli çıkmazlarına rağmen etkileşime dayalı her tür hesaplaşmaya açık siyasi ve bilimsel pratikler üretebilecek imkânlarla sahiptir.

Şimdi bu dört merkez asgari müşterekte amaç birliği yapabildiği takdirde, kurumsallaşan birlikler geliştirebilirse, kendi iç sorunlarını sosyolojik ve siyasal çoğunluğun vahdet edebileceği bir teorik derinlik etrafında bütünleşirebilirse, kürede yeni bir evrenin başladığı görülebilir. Ancak bu unsurlar henüz entelektüel, sosyolojik, siyasal ve ahlaki olgunluğa kavuşmuş yetkin

unsurlar üzerinde yükseliyor değildir. Ancak yine de Batı'nın dünyaya demokrasi transferine karşılık, Doğu Batı'ya ve tüm dünyaya mutlak sömüründen uzak, kısmi de olsa farklılıkların mutlaklaştırılıp çatıştırılmadığı, görece huzur ve dinginlik kazandırabilir. Açıkçası Batı'nın da böyle bir talebi, kendi ontolojik çıkmazlarında karşılık bulacağı aşikârdır.²⁶

Sonuç Yerine

Gerçekte kriz Batı için hep vardı. Ancak Batı bir şekilde bu algılama üzerinden bir gelişme ve değişme yolları buldu ya da bulacağına inandı. Şimdilerdeyse bu olgu değişimi ve dönüşümü zorunlu kılacak bir paradigma sayıltısı olmaktan çıkarak baş edilmesi gereken bir yük ya da bedeli ödenmesi gereken bir gerçeklik haline dönüştü. Bu da “Medeniyetler Çatışması” ve “Tarihin Sonu” savlarını meşrulaştıran bir nazariyeyi besledi. Çünkü Batı tarihi (merkez tarih olarak algılanmaktadır) sıçrama zorunluluğunu krizlerin değiştirici ve geliştirici gücünden almaktadır. Oysaki bugün bir sıçrama seçeneği masada görünmemektedir. Krizler günümüz dünyası için sistemi sorgular olmaktan çıkararak sistemi daha da kronik ve tutucu yapmaktadır. Muhalif seslere gelince; cılız iddialarla tarihe yenik düşmüş savlara tutunmanın getirdiği inandırıcı olmayan tezleri nedeniyle bir sıçramaya sebep veremeyecek kadar umutsuz ve parçalanmış durumdadır. Kısacası diyalektik çökmüştür. Batı-dışı toplumlarla sürdürülen ve derinleştirilen çatışmalara gelince klasik manada bilinen diyalektik bir ilişkinin ürünü değildirler. Bu yüzden de Batı'nın evrensel dönüşümüne katkı sağlamamaktadırlar.

Sonuç olarak Batı dünya egemenliği iddiasına daima sadık kalmıştır. Fakat bunu gerçekleştirme tarzı olarak dönemsel tecrübelerle sahiptir. Modern döneme geldiğindeyse bu iddiasını önce nesnel koşullarda yaptığı ataklarla gerçekleştirmeye çalışmış, sonra ise teorisini mükemmelleştirmiştir. Şimdilerde görülen ise teorik sendelemeler yaşamakta olduğudur. Eğer bir çözüm mümkün olduğundan söz edilecekse bu Batı'nın çözülmeye son halkasından başladığıdır. Çünkü sistem ve ekonomi savı üzerinden kurgulanan tarih algısı yerine parçalanmış kimlik ve çatışmacı kültür üzerinden pratik bulan toplumsal gelişmeler yer almaya başlamıştır.

Batı dünya siyaseti bakımından teknoloji, finans ve askeri üstünlüğünü tartışmasız sürdürmekte olmasına rağmen Batı-dışı toplumları son olarak ele geçirdiği teorik iddiaları bakımından büyük bir krizin eşğine gelmiştir. Bu

²⁶ “Ali Öztürk ile Batı'nın Geleceği Üzerine”, Haz. Rıdvan Şimşek, *Değirmen*, Sayı: 23, 2010, s. 19.

noktada yeni bir insanlık savunusu merkezine doğan ihtiyacı Batı karşılayamayacağını kendisi de itiraf etmektedir. Doğu kendi büyük tarihi birikimine dayalı olarak ahlakı yadsımadan insanı ve uygarlığını önceleyen ve santrik reflekslerle teşekkül edilmemiş tümcü bir paradigma imkanına sahiptir. Bu da onun önüne yeni kapılar açmaktadır.